

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 347.736

DOI 10.32782/2523-4269-2024-87-21-24

Волошинов Денис Олегович,

аспірант

кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1636-4156>ПРАВОВА ПРИРОДА НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ

У статті досліджено правову природу неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців. Автор наголошено, що дослідження неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців має важливе значення для розуміння та управління фінансовими ризиками, забезпечення правового регулювання, економічної та соціальної стабільності, а також для розробки ефективних стратегій підтримки підприємництва та удосконалення нормативної бази, що регулює діяльність фізичних осіб-підприємців в цілому.

Визначено, що законодавство щодо неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців містить норми, що потребують удосконалення, в тому числі стосовно осіб, які мають право на подання заяви про банкрутство до суду. З врахуванням досвіду європейських країн запропоновано надати право порушувати процедуру банкрутства фізичних осіб-підприємців не тільки боржнику, а й кредиторам.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, підприємець, підприємницька діяльність, господарський процес, господарське право.

Постановка проблеми. Фізичні особи-підприємці грають значну роль в сфері економіки. Вони створюють робочі місця, сприяють розвитку ринків та впровадженню інновацій. Проте їх неплатоспроможність може мати серйозні наслідки для економіки, включаючи втрату робочих місць, скорочення споживання та інвестицій, а також соціальні наслідки. Останні виражаються в тому, що неплатоспроможність фізичних осіб-підприємців може негативно вплинути на їх сім'ї, працівників та суспільство в цілому. В свою чергу, це може привести до погіршення умов життя, соціального невдоволення та інших негативних явищ. Неплатоспроможність фізичних осіб-підприємців створює ризики для кредиторів та інвесторів, які можуть зіткнутися зі збитками через нездатність позичальників повернути борги чи інвестиційні кошти.

Дослідження неплатоспроможності підприємців допоможе краще зрозуміти чинники, що впливають на фінансову стійкість бізнесу, розробити ефективні заходи підтримки та політики, спрямовані на зниження кількості банкрутств та підвищення стійкості бізнесу, виявити тренди та динаміку в даній сфері, а також спрогнозувати можливі ризики і розробити стратегію управління фінансовими ризиками як на рівні окремого підприємця, так і на рівні економіки.

Таким чином, дослідження неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців має важливе значення для розуміння та управління фінансовими ризиками, забезпечення правового регулювання, економічної та соціальної стабільності, а також для розробки ефективних стратегій підтримки підприємництва та удосконалення нормативної бази, що регулює діяльність фізичних осіб-підприємців в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання неплатоспроможності фізичних осіб у своїх дослідженнях вивчали такі видатні вчені, як О. Беяневич, А. Бутирський, І. Бутирська, А. Гушилик, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Поляков, Р. Поляков, П. Пригуза, В. Радзивілюк та інші. Разом з тим, актуальним залишаються питання щодо правової природи неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців.

Таким чином, **метою даної статті** є з'ясування правової природи неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців, виявлення проблемних аспектів у регулюванні даного питання та вироблення пропозицій щодо їх усунення з врахуванням досвіду європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Інститут банкрутства є невід'ємним елементом правового регулювання діяльності фізичної особи-підприємця у країнах із ринковою економікою. За допомогою цього інституту можна від-

новити платоспроможність фізичної особи-підприємця або провести його ліквідацію у разі нездатності здійснювати рентабельну діяльність

З аналізу наукової літератури та судової практики можна визначити, що в Україні існують декілька основних проблем стосовно неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців:

1. Недостатня ефективність процедур банкрутства. Процедури банкрутства в Україні можуть бути тривалими та витратними. Це створює проблеми як для самого підприємця, так і для його кредиторів, збільшуючи витрати і затримуючи процес задоволення вимог кредиторів.

2. Неефективне управління активами та зобов'язаннями. Призначення тимчасового керуючого для управління активами та зобов'язаннями фізичних осіб-підприємців може зіткнутися з нестачею професіоналізму або конфліктом інтересів, що може призвести до неефективного управління та погіршення фінансового стану підприємця.

3. Недостатній захист прав підприємця. У процесі банкрутства можуть бути випадки порушення прав підприємця, такі як необґрунтовані вимоги кредиторів або неправомірні дії керуючого. Недостатній захист прав підприємця може призвести до негативних наслідків його бізнесу та фінансового благополуччя.

4. Складнощі у реалізації активів. Продаж активів фізичних осіб-підприємців для задоволення вимог кредиторів може зіткнутися з різними складнощами, такими як недостатній попит на активи або складнощі у процесі оцінки та продажу майна. Це може уповільнити процес задоволення вимог кредиторів та погіршити фінансове становище фізичних осіб-підприємців.

5. Недостатня прозорість та відкритість процесу банкрутства. Деякі аспекти процесу банкрутства можуть бути недостатньо прозорими або відкритими для громадськості, що може призвести до недовіри до судової системи та посилення корупційних ризиків.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу з боку держави, включаючи дії спрямовані на удосконалення законодавства, підвищення професіоналізму керуючих, покращення механізмів захисту прав підприємців та збільшення прозорості процесу банкрутства.

Банкрутство фізичних осіб-підприємців є специфічним процесом, який з врахуванням своїх особливостей вимагає особливого підходу. Він враховує не лише особисті борги, а й зобов'язання, які виникли та пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності. Розуміння цієї специфіки є ключовим для ефективного вирішення фінансових проблем і відновлення платоспроможності. Банкрутство для фізичних осіб-підприємців передбачає ліквідацію боргів, що виникли у зв'язку зі здійсненням економічної діяльності в межах однієї процедури разом з особистими. Це відрізняє процедури банкрутства фізичних осіб-підприємців від банкрутства юридичних осіб, де процес обмежується лише економічними зобов'язаннями. Таким чином, фізична особа-підприємець має можливість відновити не тільки свою ділову репутацію, а й особисту.

Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ), який набув чинності 21 жовтня 2019 року, у ст. 113 КУЗПБ передбачає, що провадження у справах про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця здійснюється в порядку, визначеному цим Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням визначених особливостей [1].

Крім того, ст. 53 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) містить норму згідно якої фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані із здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому законом. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 51 ЦК України до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин [2].

Провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи-підприємця може бути відкрито лише за заявою боржника.

Боржником, згідно ст. 1 КУЗПБ є юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа-підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав.

Із аналізу зазначених норм можна зробити висновок, що за жодних обставин кредитор не має права ініціювати дану процедуру щодо фізичної особи-підприємця. Крім того, законодавець визначив однаково процедуру для відновлення платоспроможності як просто фізичної особи, так і фізичної особи-підприємця.

Слід погодитися з думкою деяких вчених, які зазначають, що такий підхід щодо фізичної особи-підприємця не є доцільним. Їх діяльність займає значний обсяг відносин у сфері господарювання. Така популярність викликана спрощеною системою оподаткування діяльності фізичної особи-підприємця, особливо тих, які перебувають на 3-й групі оподаткування. Через фізичну особу-підприємця оптимізуються грошові платежі значних за обсягів компаній. Виключення фізичних осіб-підприємців з переліку осіб, проти яких кредитори можуть ініціювати справу про банкрутство, у деяких випадках можуть спричинити невиконання значних обсягів зобов'язань, які юридичні особи «приховують» через діяльність афілійованих (пов'язаних з ними) фізичних осіб-підприємців, що вносить нестабільність в економічні відносини в Україні [3].

Боржник має право звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у разі, якщо:

– боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;

– у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними;

– існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності).

Слід підкреслити, що зазначений перелік не є вичерпним, достатньо наявності однієї з підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця.

Відповідно до ч. 5 ст. 116 КУЗПБ обов'язковою умовою є подання боржником декларації про свій майновий стан за три роки (за кожен рік окремо), що передували року подання до суду заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Боржник також подає декларацію про майновий стан за рік, в якому подається заява про відкриття провадження у справі про

неплатоспроможність, станом на перше число місяця, що передує місяцю подання заяви до суду.

Право на звернення до суду гарантується Конституцією України, при цьому обмеження цивільної та процесуальної дієздатності можуть бути встановлені лише в порядку, передбаченому законом. КУЗПБ визначає відмінні судові процедури, які застосовуються до боржників юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Так, до боржників фізичних осіб-підприємців застосування ліквідаційної процедури та призначення ліквідатора не передбачено, натомість визначено судову процедуру погашення боргів та призначення керуючого реалізацією майна. Аналіз положень КУЗПБ свідчить, що правові наслідки визнання фізичної особи-підприємця, банкрутом полягають у обмеженні під час провадження у справі про неплатоспроможність її повноважень розпорядження усіма правами щодо майна, включеного до складу ліквідаційної маси, які переходять до керуючого реалізацією. Однак, норми КУЗПБ не містять жодних обмежень у праві на звернення до суду визнаної банкрутом фізичної особи – підприємця з позовом до третіх осіб, в тому числі у випадку, якщо така позовна заява подана у часі до введення в дію цього Кодексу, однак розглянута господарським судом, коли провадження у справі про неплатоспроможність (банкрутство) уже здійснювалося за нормами Кодексу. Вказаних обмежень положення чинного процесуального законодавства також не містять [4].

Стаття 137 КУЗПБ встановлює особливості розгляду справ про неплатоспроможність фізичних осіб-підприємців: «У разі відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань вноситься відповідний запис. Постановлення судом ухвали про завершення процедури погашення боргів та закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця є підставою для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. Ухвала про закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-підприємця надсилається державному реєстратору для внесення відповідного запису» [1].

Слід підкреслити, що для повного аналізу та вироблення рекомендацій стосовно правової природи неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців необхідно проаналізувати законодавство інших країн. Л. Ніколенко підкреслює, що в умовах прагнення України стати повноправним членом європейського співтовариства введення до законодавства України положень, які певний час існують в європейському законодавстві є важливим кроком [5].

В більшості європейських країн правом звернення до суду із заявою про банкрутство фізичної особи-підприємця наділені двоє учасників правовідносин – боржник та кредитор. У Польщі процес банкрутства фізичних осіб-підприємців регулюється Законом «Про банкрутство фізичних осіб» (Ustawa o upadłości konsumenckiej) та Законом «Про підприємництво»

(Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej). Процес визнання неплатоспроможним складається, як правило, з наступних етапів:

1. Заява про банкрутство. Фізична особа-підприємець може подати заяву про банкрутство до суду. Це може бути зроблено як за власною ініціативою, так і на вимогу кредитора.

2. Відкриття процедури банкрутства. Якщо суд визнає підстави для банкрутства, він відкриває процедуру банкрутства та призначає керуючого.

3. Управління активами та зобов'язаннями. Керуючий призначається для управління активами та зобов'язаннями фізичної особи-підприємця. Цей керуючий призначається судом у складі осіб, зареєстрованих у відповідному реєстрі.

4. Вивчення фінансового стану. Керуючий проводить аналіз фінансового стану підприємця, включаючи оцінку активів та зобов'язань.

5. Розробка плану повернення боргів. Керуючий розробляє план повернення боргів, який підлягає затвердженню судом. План включає пропозиції щодо реструктуризації боргів і термінів їх погашення.

6. Процедура затвердження плану повернення боргів. Кредитори беруть участь у процедурі затвердження плану повернення боргів та можуть висловити свою думку щодо запропонованих умов.

7. Реалізація плану повернення боргів. Після затвердження судом плану повернення боргів керуючий здійснює його реалізацію, у тому числі збирання грошей від підприємця та розподіл їх між кредиторами.

8. Завершення процедури банкрутства. Після повного чи часткового задоволення вимог кредиторів, а також виконання інших умов плану повернення боргів суд може оголосити про завершення процедури банкрутства.

Важливо, що у разі банкрутства фізичної особи-підприємця її особисті активи можуть бути використані для задоволення вимог кредиторів, якщо підприємницька діяльність не є юридично окремою від особистих активів. Це може включати продаж нерухомості, автомобілів та інших цінностей [6].

У Німеччині процес банкрутства фізичних осіб-підприємців регулюється Законом «Про банкрутство фізичних осіб» (Insolvenzordnung – InsO) [7]. Сам процес визнання фізичної особи-підприємця неплатоспроможною майже аналогічний процесу у Польщі.

Висновки. На підставі зробленого аналізу можна визначити, що законодавство щодо неплатоспроможності фізичних осіб-підприємців містить норми, що потребують удосконалення, в тому числі стосовно осіб, які мають право на подання заяви про банкрутство до суду. З врахуванням досвіду європейських країн, слід надати право порушувати процедуру банкрутства фізичних осіб-підприємців не тільки боржнику, а й кредиторам. Використання європейського досвіду та найкращих практик у сфері процедур банкрутства може сприяти створенню більш справедливого та ефективного законодавства, яке забезпечить захист прав усіх учасників банкрутства фізичних осіб-підприємців.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.
3. Хашік-Посполітак Р.Ю., Посполітак В.В. Банкрутство фізичної особи-підприємця: право на ініціювання процедури банкрутства. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/01bc5922-9bb3-414b-84c4-da298ca83191/content>

4. Постанова Судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського Суду у складі Верховного Суду від 08.09.2021 у справі № 5023/5722/11 (922/3331/20). *Актуальна судова практика Верховного Суду в справах про банкрутство*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_akt_sud_prakt_bankr.pdf

5. Ніколенко Л. М. Реалізація європейських стандартів в умовах реформування процесуального законодавства: Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали IV Міжнар. наук – практ. конф. (м. Чернівці 29 жовтня 2021 р.). Чернівці, 2021. С. 116–118.

6. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. *Prawo upadlosciowe*. URL: <http://prawo.seim.gov.pl/isap.nsf7DocDetails.xsp?id=WDU20030600535>

7. Insolvenzordnung – InsO. *Bundesministerium der Justiz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/insol/>

References

1. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures]: Zakon Ukrainy vid 18 zhovtnia 2018 roku № 2597-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 19. St. 74 [in Ukrainian].

2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40-44. St.356 [in Ukrainian].

3. Khashik-Pospolitak, R.Iu., & Pospolitak, V.V. Bankrutstvo fizychnoi osoby-pidpriumtsia: pravo na initsiiuvannia protsedury bankrutstva [Bankruptcy of an individual entrepreneur: the right to initiate bankruptcy proceedings]. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/01bc5922-9bb3-414b-84c4-da298ca83191/content> [in Ukrainian].

4. Postanova Sudovoi palaty z rozghliadu sprav pro bankrutstvo Kasatsiinoho hospodarskoho Sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 08.09.2021 u spravi № 5023/5722/11 (922/3331/20) [Ruling of the Judicial Chamber for Review of Bankruptcy Cases of the Commercial Court of Cassation as part of the Supreme Court]. *Aktualna sudova praktyka Verkhovnoho Sudu v spravakh pro bankrutstvo*. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_akt_sud_prakt_bankr.pdf [in Ukrainian].

5. Nikolenko, L.M. (2021). Realizatsiia yevropeyskykh standartiv v umovakh reformuvannia protsesualnoho zakonodavstva [Implementation of European standards in the context of procedural legislation reform]: *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini*: materialy IV Mizhnar. nauk – prakt. konf. (m. Chernivtsi 29 zhovtnia 2021 r.). S. 116–118 [in Ukrainian].

6. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. *Prawo upadlosciowe i naprawcze* [Bankruptcy and restructuring law]. Retrieved from: <http://prawo.seim.gov.pl/isap.nsf7DocDetails.xsp?id=WDU20030600535> [in Polish].

7. Insolvenzordnung – InsO. [Insolvency regulations] *Bundesministerium der Justiz*. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/insol/> [in German].

Voloshinov Denys,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1636-4156>

LEGAL NATURE OF INSOLVENCY OF INDIVIDUAL ENTREPRENEURS

The article examines the legal nature of insolvency of individual entrepreneurs. The author emphasizes that the study of the insolvency of individual entrepreneurs is important for understanding and managing financial risks, ensuring legal regulation, economic and social stability, as well as for developing effective strategies for supporting entrepreneurship and improving the regulatory framework that regulates the activities of individual entrepreneurs in as a whole. It was determined that there are several main problems of insolvency of individual entrepreneurs in Ukraine, namely: insufficient efficiency of bankruptcy procedures; ineffective management of assets and liabilities; insufficient protection of the entrepreneur's rights; difficulties in the realization of assets; insufficient transparency and openness of the bankruptcy process.

It is substantiated that the bankruptcy of individual entrepreneurs is a specific process that, taking into account its features, requires a special approach. It takes into account not only personal debts, but also obligations that have arisen and are related to the implementation of entrepreneurial activities. Bankruptcy for individual entrepreneurs provides for the liquidation of debts incurred in connection with the implementation of economic activities within the same procedure together with personal debts. This distinguishes the bankruptcy procedures of individual entrepreneurs from the bankruptcy of legal entities, where the process is limited only to economic obligations. Thus, an individual entrepreneur has the opportunity to restore not only his business reputation, but also his personal one.

Based on the analysis of the legislation, it was concluded that under no circumstances does the creditor have the right to initiate this procedure against an individual entrepreneur. In addition, the legislator defined the same procedure for restoring the solvency of both a natural person and a natural person-entrepreneur.

It was determined that the legislation on the insolvency of natural persons-entrepreneurs contains norms that need to be improved, including regarding persons who have the right to file a bankruptcy petition with the court. Taking into account the experience of European countries, it is proposed to grant the right to initiate the bankruptcy procedure of individual entrepreneurs not only to the debtor, but also to the creditors.

Key words: bankruptcy, insolvency, entrepreneur, entrepreneurial activity, economic process, economic law.

Надіслано до редколегії 11.04.2024